

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

Quid Thascius Caecilius Cyprianus de corpore eiusque cultu iudicaverit

Göcking, Cornelia

[ca. 1935]

Caput quartum: De his, quae in Cypriani libellis ad medicinam referenda
sunt

Caput quartum :

De his, quae in Cypriani libellis ad medicinam referenda sunt.

Scriptorum veterum Christianorum non fuit arte medendi tradenda civibus prodesse, sed aut doctrinas novae religionis vel enodare vel contra idololatrias defendere aut animos fidelium ad disciplinae severitatem observandam incitare et cohortari. Tamen cum omnibus fere in scriptis Christianis¹⁾ tum in Cypriani libellis nonnulla de medicinae quoque arte inveniuntur. Quae testimonia quantum pro viribus fieri potest, colligere collectaque cum aliis scriptoribus comparare in animo est.

Religionis res cum medicinae rebus comparantur.²⁾

De his ut melius iudicemus, pauca quaedam praemittere placet. In scriptis sacris doctrina Christiana saepe religio hominum aegrorum, religio curationis medendi describitur, quae hominibus expiationis scelerum, consolationis cupidis³⁾ salutem afferat. Sed iam antea philosophi et Cynici et Stoici de animis sanis vel aegris agere seque animorum medicos praestare coeperant.⁴⁾ Eius modi quasi medicus etiam Christus venit. Ipse dixit: "Non egent qui sani sunt, medico, sed qui male habent" (Luc.V.31). Quibus expositis iis qui patres ecclesiasticos medicinae artis

1) Testes adhibeo, ut multos alios omittam, Clementem Alexandrinum in libro qui Paedagogus inscribitur, ^{et Tertullianum} in libris in quibus "de anima" et "de resurrectione carnis" agit.

2) Ad quam capitis partem conf. A.v.Harnack: Die Mission u.Ausbreitung des Christentums I.cap.2: Das Evangelium vom Heiland und von der Heilung, p.129 ss. 3) Cuius rei argumentum sumo ex Asclepi cultu qui imperatorum temporibus pervulgatus erat. Conf. P.Wendland l.all. p.129. et Thrämer R.E.II. s.v.Asclepius. 4) Conf. P.Wendland l.all. p.82.; E.Norden: Beiträge zur Gesch.d.griech.Philosophie.

imagine etiam atque etiam uti mirantur satis videtur responsum esse.

Iam ad propositum revertor. In libello "De opere et eleemosynis" Christus appellatur medicus, qui venit ut sanaret vulnera, quae homines hereditate accepissent ab Adamo, ut frangeret vim veneni veteris serpentis.¹⁾ Quin etiam, ut sanguine suo quasi remedio efficaci, quo aegros certissime curaret, uteretur, se ipsum vulneratum esse passus est.²⁾ Ultroque Dei misericordiam alia medicamina paravisse hominibus, quos nunquam "sine aliquo conscientiae vulnere esse" Cyprianus contendit.³⁾ Eleemosynae autem - ut ait idem - ea remedia sunt, de quibus hic sermo est. - Christo mortuo iam episcopi⁴⁾ et sacerdotis est eis quorum animi laborent, remedia suppeditare.⁵⁾ Cyprianus ipse se duos libellos scripsisse dicit, qui nonnulla medicamentorum praecepta continent.⁶⁾ Et nimirum Cyprianus ius medicinae exercendae sacerdotibus haereticis denegat, quippe qui agant ut si quis medicus diceret: "Ego solos sanos curo, quibus medicus necessarius non est."⁷⁾

1) De op. et eleem. I. p. 373/13. 2) De op. et eleem. I. p. 373/8.

3) De op. et eleem. III. p. 375/2; De op. et eleem. III. p. 375/11: "Si autem nemo esse sine peccato potest.... quam necessaria, quam benigna est divina clementia, quae cum sciat non deesse sanatis quaedam postmodum vulnera, dedit curandis denuo sanandisque vulneribus remedia salutaria."

4) Episcopus cum medico etiam hac de causa facile comparari poterat, quia nonnumquam idem erat medicus. Conf. A. v.

Harnack: Christl. Aerzte p. 37.; Achelis: Die syrische Didaskalie p. 383. 5) Ep. 68.4. p. 746/23.; conf. ep. 68.1. p.

744/17: "tamen lapsis erigendis et curandis vulneratis bonitatis et misericordiae divinae medicinam non denegemus."

6) Ep. 54.4. p. 623/16. Sermo est de libris, qui "De lapsis" et "De catholicae ecclesiae unitate" inscribuntur.

7) Ep. 55.16 p. 635/15.

Nunc vitia, quae Cyprianus cum morbis composuit, videamus. Avaritia est caecitas quaedam animi, qua affectus homo lumen veritatis videre nequit.¹⁾ Item insolentia atque superbia animos caecant.²⁾ Sermo porro hominum haereticorum habetur morbus. Iam in epistula altera ad Timotheum (II.17) de haereticis dicitur ab Apostolo Paulo: "Sermo eorum ut cancer serpit". Cyprianus illud Pauli repetit in epistula XLIII ad Carthaginienses, ubi fideles, ne ullum commercium habeant cum Felicissimo illo haeretico et cum factione illa, quae ei faveat, his verbis monet: "Sermones eorum velut cancer et pestem fugiendo vitate."³⁾ Simili modo doctrinam talium hominum omnino cum contagione quadam morbi componit.⁴⁾ Ii autem, qui hoc morbo laborant, seiungendi sunt a ceteris, "neque enim sic putamina quaedam colligenda sunt, ut quae integra et sana sunt, vulnerentur."⁵⁾ Virgines quoque munditiae odiosae atque exquisitae nimis deditas a ceteris separari oportet "tamquam contactas oves et morbidas pecudes",⁶⁾ quoniam placendi cupiditatem quasi morbum gravissimum ad quasdam alias transferre possint.

Imaginem veneni Cyprianus ad res quasdam animis perniciosas designandas adhibet; atque cupiditatem munditiae nimis exquisitae, quam supra commemoravimus, velut poculum veneni plenum appellat, quo hausto virgo non solum se ipsam⁷⁾ sed etiam omnes, quibus se videndam praebeat, perdat.⁸⁾ Laetitias vero honoresque huius saeculi venenum occultum, quod adversarius aliquis sucis dulcibus subdole admiscuerit habendum esse affirmat⁹⁾ ut qui ipse eis olim delectatus sit. Discordiam esse venenum, quod evomendum sit animo;¹⁰⁾ sacrum vero cibum ipsum Eucharistiae "velut quaedam venena letalia" et animis et cor-

1) De op. et elem. XIII. p. 383/13. 2) Ep. 54. 3. p. 623/8.

3) Ep. 43. 5. p. 594/11; conf. De lapsis XXXIV. p. 262/4.

4) De cath. eccl. unit. XVII. p. 225/17: "Vitae quaeso vos eiusmodi homines et a latere adque auribus vestris perniciose colloquia velut contagium mortis arcete."

5) Ep. 59. 15. p. 684/22. 6) De hab. virg. XVII. p. 200/5. 7) De hab. virg. XIII. p. 197/10. 8) De hab. virg. IX. p. 194/13.

9) Ad Donat. XI. p. 12/21. Conf. Tert. De spect. XXVII. (Reifferscheid p. 26/19): "Nemo venenum temperat felle et elleboro, sed conditis pulmentis et bene saporatis... ita et diabolus letale quod conficit rebus dei gratissimis et acceptissi-

poribus eorum nocere, qui indigni sint qui eum accipiant.¹⁾ Persaepe doctrinae falsae et venenum mortiferum inter se comparantur. Unum eius modi locum affero multis similibus omissis. In epistula ad Pompeium Cyprianus in controversia de baptismo versatur et de adversariorum in sententiis suis defendendis contumacia et arrogantia questus contendit eos causam esse diversarum sectarum in dies exorientium, quae "ut serpentinis crinibus pullulantes adversus ecclesiam Dei maioribus viribus venenorum suorum virus expromunt".²⁾

Ceterum omnes tales comparationes proficiscuntur ex Romanorum illius aetatis pervolgato more venenorum faciendorum.³⁾

Quartum restat genus comparationum. Cyprianus rationem ac viam paenitentiae agenda cum ratione ac via, qua chirurgi utuntur, crebro aequat. In quo genere medicum causam vulneris notam habere imprimis magni momenti esse putat.⁴⁾ Nam "unde vulneratus fueras, inde curare".⁵⁾ Notas vero habet ipse duas causas: vitia atque defectionem a cultu divinae religionis. Illud vulnere genus difficili est ad sanandum, quia haec "vulnera abstrusa sunt et occulta nec remedium curae medentis admittunt."⁶⁾ Atque sunt vulnera, quae omnino sanari non possint.⁷⁾ Alterum autem vulnere genus facile est cognitu: lapsi, qui hoc vulnere laborant, paenitentia rebus accommodata sanari possunt.⁸⁾ Sed non desunt, qui ut

mis imbuat. omnia illic seu fortia seu honesta...perinde habe, ac stillicidia mellis de lucunculo venenato."

10) De zelo et liv. XVII. p.431/14. 1) De lapsis XXVI.p. 255/26. 2) Ep.74.8.p.806/9. Conf.ep.59.2. p.667/17; De cath. eccl. unit.X.p.218/27. 3) Conf.L.Friedländer l.all.I.p. 206 ss. 4) Conf.Cic.Tusc.disp.III.10.23 (ed.C.F.W.Müller Lips.1900); "Nam ut medici causa morbi inventa curationem esse inventam putant, sic nos causa aegritudinis reperta medendi facultatem reperiemus." 5) De zelo et liv.XVII. p.431/20.- Similiter Tertullianus quoque remedia animae cum vulneribus morbisque congruere vult. (De ieiun.III.Reif.p. 277/17.) 6) De zelo et liv.IX.p.424/22. 7) De zelo et liv.IX.p.425/10; "Calamitas sine remedio est odisse felicem."

8) De lapsis xxxv. p 262/18.

"corporaliter quoque aegri" medicinassalubres ut amaras aspernentur et respuant. Ad eorum valetudinem restituendam ars vel peritissimi medici nihil valet.¹⁾ Nonnulli autem medici suae artis adeo imperiti sunt, ut ne dolores faciant aegris, venenum e vulneribus non tollant, cum omnis vere medicus vulnus aperiat, cultro carnem putidum resecet, quamvis dolore vociferetur aeger, qui tamen valetudine restituta pro beneficio summam gratiam medico referet.²⁾

Si autem quaerimus, unde haec tanta copia eius modi comparationum manaverit, chirurgia se offert, quae ars Cypriani temporibus iam valde exulta erat.

1) Ep.34.2.p.569/18. Eadem fere a confessoribus Romanis dicuntur ep.31.6 p.563/6: "Non enim ea quae sanorum sunt corporum medicus aegris dabit, ne inportunus cibus tempestatem valetudinis saevientis non reprimat, sed accendat: scilicet ne quod potuisset maturius ieiunio adtenuante sanari videatur per inpatientiam longius pasta cruditate produci."-

Eadem comparatione utitur etiam Novatianus in epistula ad Cyprianum (ep.36.3. p.574/20). 2) De lapsis XIV p. 247/17. Conf. Tert. Scorp. V. (Reiffrerscheid p.154/20.) - Comparatio huius generis vel maxime amplificata invenitur in libro de Constitutionibus Apostolorum II.41.3 (ed. Fr. H. Funk, Paderbornae 1905 p.130): "Propterea tanquam medicus compatiens omnes peccatores cura omnemque prudentiam adhibe et affer sanationem ad vitam eorum sustentandam, neque sis paratus abscindere membra ecclesiae, sed utere verbo ligationum et castigationibus lenitate et emplastro deprecationis. Si enim ulcus altum fit earne tabescente, cura illud et aequa medicamentis salutaribus; sin autem foetidum sit, purga illud mordaci medicamento, i.e. verbo correptionis. Si vero caro exoritur, scabe eam et coaequa acri medicamento, i.e. comminando iudicium. Et si cancer existit, causticis ure eum, i.e. imponendo multa ieiunia resca et purifica ulcus putridum. Si vero cancer maior fit et superat etiam caustica, iudica, quod membrum sit foedum, deinde cum aliis medicis consilium iniens et multum meditans abscinde membrum illud foetidum, ne totum corpus corrumpat. Ne facile igitur promptus sis ad secandum nec ~~totum~~ protinus festines nec curras ad serram multis dentibus armatam, sed prius utere scalpello et scinde ulcus, ut aperte videatur

Nonnulli vero scriptores Christiani vitiis cum morbis comparandis modum excesserunt.¹⁾ Nam homines potius sanari possunt, si eos ut bene se gerant moneas, quam si iis vitia sola, animi morbos, abicias. Qua de causa Cyprianus oculos Christianorum non solum ad animi morbos mortemque, sed etiam ad eius valetudinem vitamque aeternam convertit.

De medicis.

Sed de comparationibus satis dixi. Nunc de medicina ipsa pauca disserendum est; in qua re primum Hippocratis et Sorani²⁾ brevem mentionem facere oportet. Eorum scripta ac perspiciatur causa morbi occulti, qualis intus sit, ut totum corpus doloris expers conservetur. Sin autem aliquem vides paenitentiam non agere neque ullam spem praebere, tunc cum tristitia et luctu abscinde eum et eice ex ecclesia." 1) Conf. A.v.Harnack: Die Mission und Ausbreitung des Christentums I.p.143.

2) Hippocrates Cous (460-377 circiter) parens medicinae quasi artis, iam Aristotelis temporibus, "magnus" vocabatur. Ac Plinius (nat.hist.VII.171) eum appellat principem medicinae.— Conf.M.Neuburger l.all. I.p.174; W.v.Brunn l.all. p.56; Gossen RE. s.v.Hippocrates XVI. t.VIII.p.1801.

Soranus autem Ephesius (qui Traiani Hadrianique imperatorum temporibus fuit) praeter Galenum celeberrimus medicus imperii Romani erat. Studiis artis medicinae Alexandriae peractis Romam venit, ubi medicinam exercebat. A Tertulliano (de anima VI, Oehler p.1007) "methodicae medicinae instructissimus auctor" appellatur.—Conf.M.Neuburger l.all.p.309; W.v.Brunn l.all.p.94; Kind RE s.v. Soranus, s.II.tom.V. p.1113.

Sorano autem omnia fere, quae de Hippocrate nota habemus, accepta referimus; id quod haud scio an causa sit, cur Cyprianus eos medicos uno spiritu nominet. (Ep.69.13. p.762/10)

"secretiora" appellat;¹⁾ sed ipse ea legisse non videtur, Quamquam quidam Christiani sunt, qui "plura" legerunt.²⁾ Quibus verbis per ironiam dictis Cyprianus, puto, Christianos in Hippocratis et Sorani libris legendis operam consumere supervacaneum ducit.

De morbis.

Cum homo ex animo et corpore constet, sacerdos non modo animi medicus esse, sed etiam corpus respicere debet; id quod Cyprianus, dum in controversia de lapsis versatur, pro viribus egit. Nam sacerdotes Cartaginenses omnes lapsos morbis gravibus afflictos vel morientes in gratiam Dei reconciliare iubet.³⁾ Propterea autem aliquid

1) Eorum medicorum uterque medicus arte insignis erat, qui spinis partiendi et definiendi gloriam acquirere non studebat. Qua de causa viri docti eos quidem libros "Corporis Hippocratici" genuinos habent, qui perspicuitate, simplicitate, dignitate praeter ceteros excellunt. Universum vero Corpus Hippocraticum "secretius" recte nominare possumus; nam magna pars eius librorum ne a medicis quidem, sed a sophistis quibusdam scripta est. (Conf. Jul. Jüthner: Philostratos über Gymnastik p.104 annotatio 4.) - Soranus autem clarus est imprimis Gynaeciorum libris IV.

2) Ep.69.13.p.762/10: "non invenio unde hoc nomen (clinici) adsumant; nisi forte qui plura et secretiora legerunt, apud Hippocratem vel Soranum clinicos istos deprehenderunt."

3) Qua de re idem indicant Romani (ep.8.3.p.487/18.): "... si hi qui in hanc temptationem inciderunt coeperint adprehendi infirmitate et agant paenitentiam facti sui et desiderent communionem, utique subveniri eis debet." - Cyprianus eos solos ab hac gratia excludit, qui vera religione denegata, dum bona valetudine utebantur, paenitentiam peccati non agebant. (Ep.55.23.p.641/19) - Sed non desunt qui Cyprianum propter hanc benignitatem vituperent, quia etiam gravi morbo laborantes lapsi ex morbo convalescere possint. Iis Cyprianus haec respondet: "Offocari a nobis non possunt aut opprimi aut vi et manu nostra in exitum mortis urgeri. ut quoniam morientibus pax datur necesse sit mori eos qui acceperint pacem." (Ep. 55.13. p. 632/16).

ex gravi de lapsis sententia se remisisse dicit, quod ineunte aestate Carthagine morbi graves late vagari soleant,¹⁾ ut lapsi quoque iis implicari possint.

- Cum autem in sententia de lapsis lenienda aliquanto longinquis progressus sit, ingenuo studio permotus, ut imminente nova Christianorum vexatione omnes paenitentes in gratiam Dei reconciliet, praeter alias causas, quibus se Cornelio, pontifici Romano, de illa sententia purgat, morbos iterum affert.²⁾

Homo autem, qui fidem erga Deum servat, si ipse in morbum aliquem incidit, habet quo se vere Christianum praebeat, neque ut idololatrae in doloribus murmurat. Illius enim virtus in rebus adversis perficitur.³⁾ - Verum nonnumquam Deum morbum non ad virtutes probandas, sed ad peccata punienda adhibere Cyprianus affirmat; regem Oziam quidem sacerdoti Azariae non oboedientem "leprae varietate in fronte" maculatum esse.⁴⁾ Item Christianum quendam, cum sua sponte religionem veram denegavisset, obmutuisse; nam "poena inde coepit, unde coepit et crimen."⁵⁾ Aliud Cyprianus affert exemplum de lapsa quadam, quam dentibus linguam, qua se Christianam esse negaverat, laniavisse dicit.⁶⁾

De pestilentia, qua Carthaginenses anno ducentesimo quinquagesimo secundo laborabant.

Epistula ad Cornelium pontificem, quam supra memoravimus, ineunte aetate anni CCLII a Cypriano scripta est. Eodem anno pestilentia quaedam in urbem Carthaginem ingruere coepit, quae iam anno CCLI in Aethiopia orta esse putabatur.⁷⁾ Eusebius testatur eam celeriter late vagatam

1) Ep.18.1.p.523/16. 2) Ep.57.4.p.654/1. 3) De mort.XIII p.305/6 4) De cath.eccl. unit.XVIII.p.226/22. 5) De lapsis XXIV.p. 254/16. 6) De lapsis XXIV. p.254/22.

7) Plinius hanc observationem profert: "A meridianis partibus ad occasum solis pestilentiam semper ire." Nat. hist. VII.50. (ed.Mayhoff.vol.II.p.59). Zonaras: Annales 12.21 (ed.M.Pinder, Bonnae 1844): ἀλλὰ καὶ λοιμὸς τότε ταῖς χώραις ἐνέσκηψεν ἐξ Αἰθιοπίας ἔρξάμενος καὶ πᾶσαν σχεδὸν ἐπίνεμψεν χώραν ἑβάν τε καὶ ἰσθμὸν, καὶ πολλὰς τῶν πόλεων τῶν σινητόρων ἐκένωσε, ἐπὶ πεντεκαίδεκα διαρκέσας ἑνιαυτοῦ."

esse.¹⁾ Cyprianus autem in libello "De mortalitate" dolores eorum, qui illo morbo correpti erant, ita describit, ut doloribus eorum, qui pestilentia ipsa afflicti sunt, similes sint: "Hoc, quod nunc corporis vires solutus in fluxum venter eviscerat, quod in faucium vulnera conceptus medullitus ignis exaestuat, quod adsiduo vomitu intestina quatiuntur, quod oculi vi sanguinis inardescunt, quod quorundam vel pedes vel aliquae membrorum partes contagio morbidae putredinis amputantur, quod per iacturas et damna corporum prorumpente languore vel debilitatur incessus vel auditus obstruitur vel caecatur aspectus, ad documentum proficit fidei".²⁾

Quam pestilentiam, etsi Cyprianus hoc loco signa eius et notas singillatim denotat, tamen viri docti cum ulla gravi pestilentia posteriorum temporum exaequare non poterant.³⁾ Stephanus d'Irsay eam meningitum quandam vel cholera esse arbitratur, notas autem a Cypriano descriptas

1) Eusebius hist.eccl.VII.22.Chron.110 (Migne 27.483): "Pestilens morbus multas totius orbis provincias occupavit, maximeque Alexandriam et Aegyptum." - Paulus Orosius hist. adv.pag.VII.21.4. (ed.C.Zangenmeister Lps.1889) memoriae tradidit qua vi haec pestilentia per totum fere imperium Romanum grassata sit; "Anno ab urbe condita millesimo septimo Gallus Hostilianus vicensimus sextus ab Augusto regnum adeptus vix duobus annis cum Volusiano filio obtinuit. Exoritur ultio violati nominis Christiani et usquequo ad profligandas ecclesias edicta Decii cucurserunt, eatenus incredibilium morborum pestis extenditur; nulla fere provincia Romana, nulla civitas, nulla domus fuit, quae non illa generali pestilentia correpta atque vacata sit. Hac sola perniciē insignes Gallus et Volusianus dum contra Aemilianum novis rebus studentem bellum ~~rebus~~ civile moliuntur, occisi sunt." 2) De mort.XIV.p.305/14.Conf. De mort.VIII.p.301/24. - Ceteri, qui illam pestilentiam in scriptis attingunt, satis habent commemorare eam omnibus locis maximam calamitatem intulisse. Eorum testimonia collecta sunt a Maria L.Hannan; Th.C.Cypriani "De mortalitate" p.13, ubi hos locos repetit; Eusebius, Hist.eccl.VII.22, qui Dionysii Alexandrini verba profert, Gregorius Nysaeus; Vita Greg.Thaum. (Migne 46.956/7) Aurelius Victor; Caes.XXX; Epitome 30; Trebellius Pollio; Gal.V.5.; Eutropius 9.5.;

ad sententiam, quae impugnari non possit, dicendam non sufficere iudicat.¹⁾

Plerumque illa pestilentia "horribilis et feralis"²⁾ hominibus mortem attulit, si Pontio fides habetur, qui in libello de vita Cypriani affirmat: "Erupit postmodum lues dira et detestabilis morbi vastitas nimia, innumeros per diem populos ad suam quemque sedem abrupto impetu rapiens continuatas per ordinem domos vulgi trementis invasit".³⁾ Qua vastatione etsi funesta sit, tristiores esse immanitatem morum, quae ex pestilentia illa secuta est in libello ad Demetrianum misso demonstratur, ubi Cyprianus contendit neminem in doloribus infirmorum leniendis operam ponere, sed aegris derelictis unumquemque ex urbe, si possit, fugere; eos autem, qui remaneant, id solum mente agitare, quo modo mortuorum spoliis suas facultates augeant.⁴⁾

Orosius: hist.7.21.4, Zosimus: histor.1.26.; Jordanis Getica 19; Zonaras: Annal.12.21. - Cypriani vero verbis admonemur de descriptionibus, quas Thucydides (2.48) et Lucretius (4.1138) de pestilentia Atheniensium litteris mandarunt.

3) Conf. G.Sticker l.all.p.1. 1) Stephan d'Irsay l.all.p. 534. 2) De mort.XVI. p.307/4. 3) Vita IX.(Hartel vol.III. p.XCIX/6) - Trebellius Pollio Gall.5.5 (Scriptores Historiae Aug.ed.H.Peter Lips.1884) hoc modo rem scribendo persequitur: "Nam et pestilentia tanta extiterat vel Romae vel in Achaicis uerbibus ut uno die quinque milia hominum pari morbo perirent."

4) Ad Demetr.X.p.358/12. Hoc loco compares velim quae hoc in genere de Alexandrinis vel Carthaginiensibus dicunt

Dionysius: „καὶ νοσέειν ἔρχομένους προαδόντο καὶ ἀπὸ φευγον τοὺς φιλτάτους καὶ τὰς ὁδοὺς ἑρρίπτουν ἡμιθνήτας καὶ νεκροὺς ἀτάφους ἀπὸ σκυβαλίζοντο, τὴν τοῦ θανάτου διάδοσιν καὶ κοινωσίαν ἐκ τρεπόμενοι, ἣν οὐκ ἦν καὶ πολλὰ μηχανωμένοι ἐκκλῖαι ῥᾴδιον.“ (Eus. h.e.VII.22)

Pontius: "Horre omnes fugere vitare contagium, exponere suos impie, quasi cum illo peste morituro etiam mortem ipsam posset aliquis excludere, iacebant interim tota civitate vicatim non iam corpora, sed cadavera plurimorum et misericordiam in se euntium contemplatione sortis mutuae flagitabant. nemo respexit aliud praeterquam lucra crudelia. Nemo similis eventus recordatione trepidavit, nemo fecit alteri quod pati voluit." (Vita IX.,Hartel III.p.XCIX/9)

In hac autem calamitate Christiani episcopo duce aliter atque idololatras se gerebant. Nam eam pestilentiam non solum poenam a Deo missam¹⁾ sed etiam virtutis tamquam obrussam occasionemque optimam bene agendi arbitrabantur.²⁾ Cum prima huius capitis parte religionem Christianam vulneribus animi curandis operam dedisse demonstrare studuerimus, nunc ea ad corpora quoque aegra curam impendisse videbimus. Cyprianus enim a Christianis, imprimis a medicis petit ut aegrotos curent.³⁾ Ad hoc Cyprianus Christianos monuisse videtur, ut non solum fratres iis curae essent, sed etiam ethnici.⁴⁾ Atque curam custodiamque aegrotorum universam propterea bene institutam fuisse manifestum est, quoniam omnibus pro sua cuique parte ministeria mandabantur.⁵⁾

Sunt autem praeter illud Pontii testimonium multi loci imprimis in epistulis, ex quibus Cyprianum semper de infirmis sollicitum fuisse apparet. Eo consilio vel rei familiaris partem arbitrio sacerdotum Carthaginiensium permisit.⁶⁾ Atque martyribus, qui in metallis vivebant, eam gloriam pro Deo mala ferendi iis propterea contigisse

Cyprianus: "... dum nec infirmis exhibetur misericordia et defunctis avaritia inhiat ac rapina. idem ad pietatis obsequium timidi, ad impia lucra temerarii, fugientes morientium funera et adpetentes spolia mortuorum, ut appareat in aegritudine sua miseros ^{ad hoc forsitan et} derelictos esse, ne possent dum curantur evadere." (Ad Demetr. X. p. 358/14.)

1. Vide infra p. 59.

2) De mort. XVI. p. 307/3. 3) De mort. XVI. p. 307/6.

4) Vita IX. (Hartel III. p. XCIX/21): "tunc deinde subiungit non esse mirabile, si nostros tantum debito caritatis obsequio foveremus." 5) Vita X. (Hartel III. p. C/13):

"distributa sunt ergo continuo pro qualitate hominum atque ordinum ministeria. multi qui paupertatis beneficio sumptus exhibere non poterant, plus sumptibus exhibebant compensantes proprio labore mercedem divitiis omnibus cariorem." - Qua de re Dionysius Alexandrinus pluribus

verbis disseruit: "οἱ τοῦν ἐλεῖστα τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν δι' ὑπερβάλλουσιν ἀγάπην καὶ φιλαδελφίαν ἐφειδούντες ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων ἐχόμενοι ἐπισκοποῦντες ἐφρυλάκτως τοὺς νοσοῦντας λιπαρῶς ὑπηρετοῦμενοι, δεσπεύοντες ἐν Χριστῷ, συναπληροῦντο ἐκείνοις εὐμενέστατα..."

quod semper "vigilantiam in adiuvandis laborantibus" conservavissent.¹⁾ - Quam curam ad aegrotos adhibitam tanti facit, ut sacrarum litterarum testimonia huius rei in Testimoniorum libro tertio collegerit.²⁾

Comprehensio.

Qua parte disputationis haec mihi, ut paucis absolvam, effecisse videor: Cyprianum medicinae artem usu cognitam habuisse ex comparationibus allatis facile perspicitur; doctrinam vero medicinae parvi aestimavisse videtur, nisi forte hoc eius fastidium tantum ad libros Hippocratis et Sorani pertinuit. Pluris ducit facultatem infirmorum fovendorum, quam Christianos non ex libellis hausisse sed baptismatis vi accepisse affirmat.³⁾ - Tamen Cypriani nomen dignum esse videbatur, quod in libris antiquis medicinae disciplinae posteris traderetur, idque quia pestilentiam illam gravem tertii saeculi, quam ipse vidit, diligenter descriptam memoriae prodidit.

καὶ πολλοὶ νοσοκομήσαντες καὶ ξώσαντες ἑτέρους,
ἐτελεύτησαν αὐτοὶ, τὸν ἐκείνων θάνατον εἰς ἑαυτοὺς
μεταστράμενοι... οἱ γὰρ ἀριστοὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀδελ-
φῶν τοῦτου τοῦ τρόπου ἐξεχώρησαν τοῦ βίου, εὐσεβύτῳ
τέ τινες καὶ διάκονοι καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, λίαν
ἐταιρούμενοι, ὥς καὶ τοῦ θανάτου τοῦτο τὸ εἶδος, διὰ πολ-
λὴν εὐσεβείαν καὶ πίστιν ἰσχυρὰν γινόμενον μηδὲν
ἀποδεῖν μαρτυρίου δοκεῖν." (Euseb. l. all.)

6) Ep. 7.1.p. 485/8. 1) Ep. 76.1. p. 828/13.

2) Test. liber III.c.109. p.181/4.

3) Ad Donat.V. p.7/12: "Inde iam facultas datur, castitate sobria, mente integra, voce pura in medellam dolentium posse venenorum virus extinguere..." "

I) Ad Demetrianum VII. p.355/21; Ad Demetr. IX. p.356/25.

*At contra conferas velim quae dicit Tertullianus
"De anima" xxx. (Celsus p. 1041): "Rerum lues et
fomes et bella et voragines civitatum pro
remedio deputanda, tanquam tonsura
insolescentis generis humani."*